

Gönderim Tarihi: 27.07.2017

Kabul Tarihi: 27.11.2017

**İNANCIN GELİŞİMİ VE DİNİ BİLİNÇ ÜZERİNE RUDOLF
OTTO’NUN DÜŞÜNCELERİ**
**The Rudolf Otto's Thoughts on the Development of Belief and Religion
Consciousness**

Mehmet Fatih KALIN

Yrd. Doç. Dr.

Kafkas Üniversitesi

Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü

fkalin25@gmail.com

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Dini inancın insanların esrarengiz hisler duymasıyla başladığını kabul eden Rudolf Otto, gerçek dinin, batıl inançlardan arınmış bir şekilde mantık ve mantık dışılığın uygun bir karışımı olduğunu söyler. Ona göre, dinin tarihsel gelişimini etkileyen üç faktör bulunmaktadır ki, bireyin inanma eğilimi ve bir uyarıcının varlığı bunların ilkidir. İkincisi, kutsalın tarih içindeki değişimi ve bunun sonucunda oluşan dini tecrübenin değişimini onaylamadır. Üçüncüsü, bu iki faktör temelinde din takipçilerinin “Kutsal”ı bilmesi, hissetmesi ve arzulamasıdır. Otto dini, bir taraftan “Kutsal”ı dair bilginin gelişmesi, diğer taraftan Kutsal’ın belirginleşmeye başlaması sonucu tarihin getirdikleri diye tanımlamaktadır.

Dini bilincin incelenmesinde Otto, birbirinden bağımsız olmayan düşünme, hissetme ve istekliliğe karşılık gelen “biliş”, “arzu” ve “duygu” şeklinde üç öge kabul eder. Dini bilincin gelişmesi ise, Numen’in korkutuculuğu ve ilk aşamada “şeytani korku”yla olmuştur. Dolayısıyla insanın tapınma ihtiyacı ve ibadete yönelmesi korkudan kaynaklanır. Ona göre din, mistik ve şeytani tecrübenin daha erken evreleri olmaksızın hiçbir şeydir. Bu bağlamda Otto’nun, dini inancın oluşumunda “hamlık evreleri”nden (cruder phases) bahsetmesi önemlidir.

Anahtar Kelimeler: İnanç, Dini bilinç, Cruder evreleri, Numinous his, Tanrı bilinci, Yaratılmışlık hissi.

Abstract

According to Otto, religion begins when people feel mysterious feelings. True religion is a proper mix of logic and illogicality, free from superstitions. Otto speaks of three factors that influence the historical development of religion. The tendency of the person to believe and the presence of the stimulus is their first. Secondly, it blindly affirms the change in the history of the sanctuary and the resulting change in religious experience. The third is based on these two factors, the followers of religion know, feel and desire “the Holy”. Religion is the result of the ending date that the Holy is beginning to manifest from the other side by developing from one side knowing “the Holy”.

Otto speaks of three non-independent subjects such as “cognition”,

“feeling” and “conation” which correspond to thinking, feeling and tenderness in the study of religious consciousness. The development of religious consciousness has been caused by Numen’s fright and the first stage of demonic fear. The need for worship and the direction of worship is caused by fear. According to Otto, religion is nothing without earlier stages of mystical and evil experience. In this context, it is important that Otto speaks of “cruder phases” in the formation of religious beliefs.

Keywords: Belief, Religious consciousness, Cruder phases, God consciousness, Creature-feeling.

Giriş

Dini, bireylerin Tanrı’yla, doğaüstü bir dünyayla ve birbirleriyle münasebete geçtikleri, yaşanan dünyadaki olaylar hakkında hüküm verebilecek bir değerler sırası çıkardıkları tutumlar, âdetler, âyinler, törenler ve inançlar sistemi olarak tarif etmek mümkündür. Din duygusunun bireye yaşadığı dünyada bulamadığı bir güven ve teselli kazandırdığı, kendisinin dışında güvenebileceği bir kuvvete, bir kudrete dayanma imkânı sağladığı, dolayısıyla dinin “affective/duygusal” bir yönü olduğu kabul edilmektedir (Özbaydar, 1970, s. 5).

Batıda insanlığın erken dönemlerindeki inanma biçimlerine yönelik ilginin XVI. asırdan itibaren başladığı söylenebilir. Bu dönemlerde, inancın kökeni konusunda kutsal kitaplarda yer alan bilgiler dışında çeşitli açıklamalara başvurulduğu görülmektedir. Charles Darwin inancı evrime temas ederek, E. B. Tylor ise animizme dayandırarak açıklamıştır. Tylor, maddi şeylerden ayrı olarak onlara şekil veren ruhlar olduğunu, ilkel insanın ruh fikrini rüya, ölüm, hayal ve vecd gibi tecrübelerden kazandığını öne sürmüştür. Ona göre, ruhun varlığını keşfeden insan, çevresindeki bitki, hayvan ve eşyalarda da ruh gibi bir cevher olduğunu düşünmüştür. Ölü ruhların bedenden ayrı olarak varlıklarını devam ettirecekleri inancı atalara tapma kültürünü doğurmuştur. Daha sonra yağmur, ateş, ırmak vb. doğa olaylarını idare eden tanrıların varlığına geçilmiş, zamanla çeşitli tanrıların niteliklerinin bir tanrıda birleştirilmesiyle de tektanrıcılık ortaya çıkmıştır. Diğer bir dinî evrim nazariyesi "animatizm"e göre, ilkel insan, ayrı ayrı varlıklara şahsiyet kazandırmadan önce, bütün âleme yayılan tek bir hayat veren güç düşünmüş olmalıdır. Bu görüş de Tylor'un öğrencisi R.R. Marett'e aittir. Bu görüşe göre dinin kaynağı, kendini alışılmamış nesne ve olaylarda gösteren ve olağan üstü etkilere sebep olan, ancak bir şahsiyeti bulunmayan umumi Dinamik Güç'te/Mana'da aranmalıdır (Tümer, 1986, s. 237-239).

J. Frazer ise inancın ilk tezahürünün büyü olduğunu düşünmüştür. O, insanın büyü hareketleriyle diğer varlıkları kontrol altına almaya çalıştığını, ancak bunlar etkisiz kalınca dine dönüştüğünü ileri sürmüştür (Smart, 1970, s. 73-74.).

Totemci görüşün en hararetli savunucusu W.R. Smith'e göre, bütün insanlar bir noktada bu merhaleden geçmişlerdir. Ona göre, çeşitli kabileler kendilerini belli bir hayvan veya bitki ile (totem) kan bağı içinde akraba saymış ve toteme tapmışlardır. Böylece zamanla ilahi varlıklara tapınma ve kurban ibadeti ortaya çıkmıştır. Ancak dinin kaynağının totemciliğe dayandırılması konusunda en yaygın görüş, Sigmund Freud'a aittir. Freud, dine totemcilik açısından psikoanalitik bir yaklaşımda bulunmuştur. Ona göre, çok yaygın ve her çeşit toplumda bulunan hayvan kurbanı, kabilenin totem ile dayanışmasının açıklandığı bir törenden gelişmiştir (Bianchi, 1975, s. 64-65).

Dinin kaynağını açıklamada yukarıda zikredilenlere karşı bir de ilkel monoteizm (tektanrıcılık) tezi vardır. Bu teze göre, insanoğlunun en eski inancı, tek Tanrı inancıdır. Tylor'ın animizm nazariyesine ilk ciddi itiraz, öğrencisi Andrew Lang'dan gelmiştir. O, Güneydoğu Avustralya ilkel kabileleriyle ilgili araştırmalara dayanarak bunlarda animizme rastlanmadığını, fakat insanların ahlâkî adaba uyup uymadıklarını denetleyen ve gökte bulunan bir Yüce Tanrı kavramına her yerde rastlandığını açıklamıştır. Benzer bir ilkel tektanrıcılık, Wilhelm Schmidt tarafından da savunulmuştur. Schmidt, bütün ilkel kabilelerde Yüce Varlık inancının delillerinin bulunduğunu öne sürmüştür. Ona göre, bütün dinî gelişmelerin başlangıcında her şeye gücü yeten bir Yüce Varlık inancı bulunmakta olup, tarihî-kültürel değişimler sonucu bu inanç kaybedilmiş veya zayıflamıştır. Daha sonra ise politeizm, animizm gibi inançlar ortaya çıkmıştır (Bianchi, 1975, s. 87 vd.; Smart, 1970, s. 73). Raffaele Pettazzoni de tektanrıcılıktan bahsederken, bu konuyu ele almanın meşru yolunun tarihin büyük tektanrı dinlerini başlangıç noktası kabul edilerek, bilinenden bilinmeyene ulaşılması ve bu yöntemle tektanrıcılığın ne olduğuna dair tam ve kesin bir bilgi edilmesi şeklindeki görüşünü önermiştir. Ona göre, gerçek anlamda tektanrıcılığın ne olduğuna teolojik ve spekülâtif yollarla değil, tarihsel bir düşünceyle ulaşılabilir (Pettazzoni, 2002, s. 21-24).

Her şeyi gören, her şeyi bilen bir Tanrı'nın orijinal bir olgu olduğunu düşüncesini Rudolf Otto, N. Söderblom'dan etkilenerek ortaya koymuştur. Söderblom'un din konusundaki düşüncelerinin merkezinde "kutsal" (holy) vardır. Ona göre "dindeki en önemli kelime, kutsallıktır". Bu kelime Tanrı kavramından bile daha önemlidir. Gerçek bir din, "tanrılığın" (divinity) tam bir tanıımı olmadan da var olabilir. Ancak, kutsallık kavramı olmaksızın Tanrı fikri din demek değildir. Aslında Hem Otto hem Söderblom "kutsal"ın tüm dinlerin ortak noktası olduğundan bahsederler. Fakat Otto daha ileriye gider ve "akıl almaz" (numinous) fikrine ulaşır. Kısacası, Söderblom din konusunda mantık çerçevesinde bir noktada

kalırken, Otto daha ileriye, mantık ötesine gitmektedir. Söderblom’a göre din, bir insanın kelimelerinde, dilinde, amellerinde, alışkanlıklarında ve geleneklerinde olmalıdır. Oysa Otto’ya göre, bir kişinin içinde hafif bir mânevî titreme varsa bu yeterlidir (Sarma, 1996, s. 39).

1. Dinî Bilinç

Dinî bilincin ne olduğunun anlaşılması zor olduğu gibi, felsefî olarak tanımlanması da zordur. Yine de insanların mânevîyatın doruklarında oldukları zamanlarda bulundukları durum olarak açıklanabilir. Dünyevî bilgiler fani konularla ilgiliyken din insanı çok daha üstün duygularla tanıştırır. İnsan dinî bir ruh halindeyken dinî düşünür, dinî düşünürken de dinî bir ruh haline sahip olur. Dinî modun içinde doğüstü varlıklar söz konusu olup a priori doğüstü bilinç de dinî bilincin özünü oluşturur. Otto’nun ifadesiyle dinî bilinç numinous’tur. Bu hisler tamamen kendine özgü ve tarif edilemezdir. Bu bakımdan dinî bilinç insan kudretini aşan bir güç ve korku halini almaktadır. Otto, dinî bilincin incelenmesinde filozofların ortaya koyduğu üç öğeden bahseder. Bunlar, düşünmeye, gayrete ve hissetmeye karşılık gelen “bilış”, “arzu” ve “duygu” kavramlarıdır. Bunlar birbirinden bağımsız olmayan kavramlar olup, kuşku ve kararsızlık şeklinde olan duygu kavramı diğerlerinden farklıdır. Otto’nun akıl almaz ve esrereğiz dediği hisler buna karşılık gelir (Sarma, 1996, s. 69-71).

a. Bilışsel Öge (The Cognitive Element)

Dinî bilincin önemli bir ögesi olan “bilışsel öge”yi Otto, Hegel’den almıştır. Hegel’e göre felsefe ve din arasında bir fark yoktur. İkisi de bilışseldir. Bilış dinin ortaya çıkmasında ya da sürdürülmesinde değil, onu açıklamada ve daha fazla detaylandırmada rol oynar. İnsan aklı dinin doğasını tam olarak anlayamasa da, her insanın aklında bir Tanrı fikri vardır. Bu fikir de aklımızda oluşan herhangi bir duygunun yarattığı farkındalık sonucu ortaya çıkar (Sarma, 1996, s. 71).

b. Arzu Ögesi (The Conative Element)

Dinî bilincin ikinci ögesi “arzu ögesi”dir. Kant gibi bazı düşünürler “arzu”yu (conation) temel öge olarak görürler. Kant’a göre din, sanki tanrısal emirlermiş gibi ahlâk kurallarına uymaktır (Sarma, 1996, s. 72). Tanrı’ya tapınma ise, insanların icat etmiş olduğu bir şeydir. İnsanlar ahlâksızlığı telafi etmek için tapınmayı seçmişlerdir. Oysa tapınma ve tüm katı kuralların Tanrı katında hiçbir değeri yoktur. İnsanlar tapınma ile ahlâkî eksikliklerini tamamladıklarını sanmamalıdır. Demek ki, tapınmanın bir değer içermesi için ahlâkî bir eksikliğin olmaması gerekir. İnsan Tanrı’ya olan saygısını, O’nun emirlerini ve sorumluluklarını yerine getirerek gösterebilir. Aynı zamanda Tanrı korkusu ve O’nun her şeyden haberdar olduğunu bilmek, insanın utanma duygusu kazanmasını ve ikiyüzlülüğten korunmasını sağlar.

Kant, duadan ve tapınmadan bahsederken ahlâklılığın ve erdemliliğin çocuklara terbiye olarak nasıl verilmesi gerektiği konusunda fikirler üretmiştir. Çocuğun Tanrı hakkında kulaktan duyma yanlış fikirler edinmemesi için ona küçüklüğünden itibaren din hakkında doğru fikirler verilmesi gerektiğini düşünür (Kant, 2005, s. 83). İyi bir yaşam sürmek Tanrı'ya hizmettir ve başka alternatifi yoktur. İyi niyet olmadıkça bu dünyada ya da dışında hiçbir şey iyi olarak adlandırılmaz. “Arzu” aslında biliş ve duyguların ifadesidir. Dinî görüş ve ideallere göre davranmanın bir şeklidir. Burada Tanrı'nın yaratmış olduğu bütün canlı varlıklara karşı sevgi isteği vardır. Tanrı fikri o kadar etkilidir ki, birini incitmeyi dahi insan hayal edemez. Tapmak, dua etmek, hac ve kendini adanmak aynı duygunun farklı ifadeleridir. Dinî ya da sıradan bir arzu, bilgi ya da his olmadan ortaya çıkmaz. Dinî arzular din bilgisi ya da din duygusunun birleşimidir. Fakat bu gerçek onun değerini kaybettirmez. Din tamamıyla insana aittir ve kişi tüm benliğiyle onu hisseder. Bu yüzden dinî bilgi ya da duygu din arzusu ile yoğunlamsa anlamsız olur (Sarma, 1996, s. 72).

c. Duygu Ögesi (The Feeling Element)

Dinî bilincin üçüncü ögesi, “duygu ögesi”dir. Duygular insan hayatında eşsiz bir öneme sahiptir. Biliş ve istekler ifade edilebilir, fakat hisler ifade edilemez. Bazı duygular açıklanamaz. Daha da önemlisi, insanın tüm düşünce ve arzuları ilk olarak küçük bir kıvılcımdır. Hisler temel deneyimlerdir. Psikologlar genelde duygular konusunda hemfikir değildirler ve aynı şekilde din duygusunda da böyledir. His, tutku, duygu, mod, duygusallık, dışavurum gibi kavramlar, duygulara verilen diğer adlardır. Dinî inançla ilgili faktörlerin ayrıntıları ve bu faktörlerin hem bilinç hem de bilinçaltı süreçlerde oynadıkları roller üzerine çalışan din psikolojisi uzmanı R. H. Thouless, hisleri biliş, duygu, arzu ve istem dışı vücut davranışları olarak tanımlamıştır. Duygu ve his arasındaki fark, duygu gerçek bir deneyimken hissin sadece bir duruma karşı gösterilen tepki olmasıdır. Thouless, dinin bir his olduğunu söylemiştir. Bu yüzden dinî hislerden bahsetmek daha doğru olacaktır. Thouless'a göre dinî bir duygu vardır ve dinî duyguların dışavurumu söz konusudur. His, karmaşık bir psikolojik deneyim ve davranıştır ve dinde özel ya da kesin bir tanımı yoktur. Ancak Thouless, saygılı dinî bir his varsayarak his-din ilişkisini ortaya koymaya çalışır (Sarma, 1996, s. 73).

Dinin bilinçle alakalı bu üç ögeyi inceleyen Otto, dinî bilginin diğer bilgi türlerinden farklı olduğunu düşünür. Dinî bilgi evrenseldir, kendini doğrulayan kaideleri vardır. Rasyonel ve irrasyonel ögeler dinî bilgide birbirine karışmış haldedir. Otto, a priori dine inanır. Ona göre, herkesin içinde böyle bir his vardır, fakat insanlar içlerindeki bu mânevîyata farklı

derecelerde sahiptirler (Sarma, 1996, s. 84).

Otto, felsefe ile dinin benzer kavramlar olduğu görüşüne katılmamaktadır. O, dinin özerk olduğunu düşünür. O, hayatı boyunca dinin ruhunun ve doğaya karşı üstünlüğünün geçerliliğini ve dinin özgürlüğünü göstermeye çalışmıştır. Dini, felsefe, bilim ya da ahlâkla açıklamaya çalışmak ona göre yanlıştır. Zira dinin felsefe ya da etikle alçalmasına ya da yükselmesine gerek yoktur (Sarma, 1996, s. 16). Din, kendi kendini kanıtlar. Birçok disiplinle ilişkili olduğunu kabul etmekle beraber dinin özgünlüğü Otto'nun din felsefesinin temellerinden biridir. Bununla beraber o, özellikle dinin antropoloji ve ahlâkla ilişkisi üzerine incelemeler yapmıştır (Sarma, 1996, s. 7).

2. İnancın Gelişimi ve Hamlik Evreleri (Cruder Phases)

Rudolf Otto'ya göre din, insanlar esrarengiz hisler duyduğunda başlamıştır. Bu hisler antropologların dinin temeli kabul ettikleri davranışlarda ifade edilmiş olabilir. Ancak din duygusunun belli davranışlarla ifade edilmesi, bu davranışların dinin kaynağı olmasından başka bir şeydir. Dinle ilgili ilkel inanışlar masallar, efsaneler, hayvanlara ve bitkilere tapma, fetişizm ve totemizme dayanır. Gerçek din ise, batıl inançlardan arınmış bir şekilde mantık ve mantık dışılığın uygun bir karışımıdır. Sihir, dinin kökenini açıklamada tek antropolojik kavramdır. Bu açıdan sihir eski çağ insanının gizemli şeyleri açıklamaya ve evrendeki muhteşem güçleri anlatma deneyimine verilen addır. Antropologlar dinin mi sihrin mi daha eski olduğu konusunda farklı görüşlere sahip olsalar da, ilk insanların doğal güç ya da ruhsal güçleri nesnelere atfettikleri konusunda hemfikirdirler. Fakat Otto'ya göre hiçbir doğal güç sihir değildir. Üstelik ona göre, ilkel insan için doğadaki nesnelerin ruhlarının olup olmadığını bilmek önemli değildir. Onlar doğal olayları açıklamada ve iyileştirmede sihri kullanmışlardır (Sarma, 1996, s. 8-9).

Dinî bilincin gelişmesi Otto'ya göre, Numen'in korkutuculuğu ve ilk aşamada “şeytanî korku”yla olmuştur. İnsanın tapma ve ibadete yönelmesi korkudan kaynaklanır. Bu da Numen'in azabını önlemek ya da hafifletmek için bir çeşit kefarettir. Dinin tarihinde ibadetin, bir kefaret ve şükran göstergesi olarak kurban sunma şekillerinde olduğu bilinmektedir. Bunların yanında mistisizmin köklerinde olan farklı ibadetler de vardır (Otto, 1950, s. 32). “Mysterious” a hakim olmaya çalışan ve kendini tatmin etmeye çalışan insanların kullandığı değişik davranış türleri ve meditasyon buna örnek verilebilir. Bu davranış modlarını Otto iki sınıfa ayırır:

1. Çeşitli işlemlerle kendini Numen'in içinde kimliklendirerek kendini bulan ve yalvarma, kutsama, dua etme şeklinde yapılan “sihirselsel” (magical) yöntemdir.

2. Yücelterek ve kendinden geçerek sahiplenme, yerleşme ve kendini tatmin etmeyle olan “şamanistik” yöntemdir.

Bu yöntemlerin başlangıç noktaları sihirdir ve başlangıçtaki amaçlar insanoğlunun doğal sonu için Numen’in olağanüstü gücüyle ilgilidir. Bu süreç burada bitmez. Numen tarafından sahiplenme sona erer. Numen’in rızası için Numen aranmaya başlanır. Sufiliğin en vahşi ve en yapay metotları uygulanmaya başlar. Diğer bir ifadeyle “dinî hayat” (vita religiosa) başlar. Numinous tecrübesini yaşayanların tuhaf koşulları kendiliğinden iyileşir ki, bu da bir çeşit kurtuluştur. Burada gelişmenin süreci olgunlaşma ve arınmadır. Bu da en asil mistisizmde “ruhlar” arasında en yüce ve en saf duruma ulaşana dek sürer. Bunların içindeki mysterium/gizem, esaslı, pozitif ve belirli özellikler içinde tecrübe edilir. Bu da insana mukayesesiz bir güzellik hediye etmektir. Fakat kimse konuşulanı ve düşünceyle algılananı bilmemektedir. Bu yalnızca dolaylı yaşamsal tecrübeyle bilinir. Bu öyle bir mutluluktur ki, tüm kutsanmışları kucaklar ve “kurtuluş doktrini”nde ifadesini bulur (Otto, 1950, s. 33). Dilin, mecazlarla ve benzeşimlerle bu tecrübeyi anlatabilmesi eksik ve yetersiz kalır. Kutsal Kitap’taki, “Tanrı’nın onu sevenler için hazırladığı şeyleri hiçbir göz görmemiş, hiçbir kulak işitmemiş, hiçbir insan yüreği kavramamıştır” (Korintliler’e 1. Mektup, 2: 9) ifadesinin bilinçte uyandırdığı yücelik ve coşku duygusu böyledir (Bu ifadenin benzeri için bkz. Kur’ân, Secde: 32/17). Bu tarz ifadelerin etkisiyle bilinçte tüm simgeler yok olur. Zihin artık sadece negatif şeyleri yakalamaya başlar. Ama kişi, bu negatifliğin kendisini büyülemesine, sarhoş etmesine izin verir (Otto, 1950, s. 34). Bu aşamanın daha fazlasının yaşandığı seviyeyi Otto “fascination/cazibe” unsurunun başlama noktası kabul eder. Bu ona göre, tüm dinlerdeki kurtuluşun övülmesiyle hemen hemen aynıdır. Sıradan biri için kurtuluş, ya çok az anlaşılan ya da tamamen belirsiz bir şeydir. Kurtuluş ifadesinin insanın dikkatini çekmesi için onu şaşırtması, ideogramı (işareti/sembolü) olan bir ifadesi olmalıdır. Böyle biri, “kurtuluş doktrini” ve “her şeydeki Tanrı”yı mistikler arasında bulabilir. Fascination yalnızca dinî özlemin içinde yer alan bir faktör değildir. Ağırbaşlılığın hâkim olduğu anlarda ve yoğunlaştığında ve sadakatin alçak gönüllüğünde, zihin “kutsal”ı yücelttiğinde, istek ve içtenlikle ibadet edildiğinde ve özellikle topluca yapılan ibadetlerde, korkulduğunda, bir şey çok istendiğinde fascination vardır ve yaşamaktadır. Bu şekilde dinî törenlerde ruhumuz anlatılmaz biçimde huzurla dolar (Otto, 1950, s. 35).

Şeytanî güç, gelişmemiş hislerin karışıklığına, dinî duyguyu uyandıran çarpıntı hissinin sersemletmesine ve kutsal korkunun titretmesiyle de korku tapınmaya dönüşür. Böylece numene bağlılık kesinleşir. Numen, Tanrı ve İlâh’a dönüşür. Numen olarak Tanrı ve İlâh, kutsallığı ifade eden

çeşitli kavramların anlamındaki Mutlaklığı açıklar. Rasyonel olmayan tarafıyla konuya bakıldığında bu gelişimin zirvesidir. Bir sonraki adım, numinous bilinç temelinde rasyonelleştirme ve etikleştirme sürecinin takip edilmesidir. Bu, dinin tarihinde farklı safhalardaki farklı evrelerde görülür. Her yerde Numinous'un kişisel ve sosyal zorunluluk, adalet ve iyilikten türemiş anlamlarını görmek mümkündür. Bunlar numen'in arzusu olan şeyler olarak bilinir ve numen bunların koruyucusu, düzenleyicisi ve kural koyucusudur. Bu fikirler giderek numenin özüne işlemiş ve "kutsal" (holy) "iyiliğe" ve "iyilik" de "kutsallığa" ve "çok kutsal olana" (sacrosanct) dönüşür. Fakat bu kavramların birleşimi kutsalı çok karmaşık bir hale sokar (Otto, 1950, s. 110).

Numinous, ruhun sahip olduğu bilişsel kavramın en derin temelinden kaynaklanır ve doğal dünyanın eleştirel araçları ile duyusal veriler aracılığıyla ortaya çıkar. Bu araçlar Numinous tecrübenin harekete geçmesi için bir uyarıcı, bir teşvik ve bir nedendir. Numinous tecrübeye yer alan inanış ve hisler niteliksel olarak doğal duyusal algılamadan farklıdır. Numinous tecrübeye tecrübe konusu olan şey, bireyin aşına olduğu algısal verilerden, yorum ve değerlerden başka olup, algısal dünyaya ait olmayan, onu aşan ve tamamlayan fikirlerdir (Otto, 1950, s. 113).

İnsandaki "eğilim" özelliği onu dine yöneltir. Zihindeki bu eğilim giderek bir zorunluluğa dönüşür ve ancak amacına ulaştığında huzur bulur. (Otto, 1950, s. 116). Din, ibadetler bakımından etik ya da teolojik değildir. Dinin gerçek rasyonel olmayan içeriği ruhun derinliklerinde gizlidir. Dinlerin tarihi, dinin rasyonel olan ve olmayan yönlerinin yorumlanmasıyla anlatılır ve süreç "kutsal"ın etiksel bir anlama bürünmesiyle oluşur. Din tarihinde şaşırtıcı olan şey, başta korku ve şiddet doğurmasına rağmen daha sonra Tanrı'nın ibadet edilen, mutluluk ve üzüntülere ortak edilen, adaletin, ahlâkın ve yasaların gözetleyicisi olan bir varlığa dönüşmesidir (Otto, 1950, s. 136).

Merak olgusu da, Otto'ya göre, dinin evrimini başlatan bir unsurdur. "Kirlilik", "temizlik", ölüme inanma ve tapma, ruha, sihire, mitlere, korkutucu ve doğaüstü hikâyelere, fetişizme, totemizme, hayvanlara, bitkilere ve şeytanî şeylere inanma bu merakı ortaya çıkaran ve besleyen unsurlardır. Bunlar farklı şeyler olmalarına rağmen, hepsinde numinous özellik vardır. Dinin başlangıç aşamasında bunlar kendini gösterir. Daha sonra evrensel tarih tabanında insan zihninin olağanüstü gücüyle beslenerek gelişir (Otto, 1950, s. 117).

Otto, sihirdeki gizemlilik ve şeytanî özelliğin insanda doğaüstülük izlenimi uyandırdığını düşünür. Bu doğaüstülük, şeytanîlik karşısında

duyulan ürperti sonucunda ortaya çıkar (Otto, 1950, s. 118). Ölüm duygusunda da durum böyledir. Kişi ölüm korkusu hissettiğinde de ürperir. Bu ürperti cesedin yaydığı kokunun tiksindiriciliğinden olabileceği gibi, kişinin kendi türünden bir varlığı böyle bir durumda görmesinden de ortaya çıkabilir. Bu duygunun evrensel olduğunu söylemek zordur. Ancak insanlarda doğuştan gelen bir eğilimdir. İbadet etmenin temelinde de ölümden korkma vardır. Aynı şekilde hayvanlarda da bu korkuya rastlamanın mümkün olduğunu belirten Otto, gezinirken gördükleri bir at ölüsü karşısında kendi atının gösterdiği korku tepkisini örnek verir (Otto, 1950, s. 119).

Otto, bilimsel bulguların da din kadar güç fikrini beslediğini ifade eder. Bitki, taş ve doğal nesnelerdeki gücü fark etmek ve onlara sahip olarak ya da onları yiyerek bu gücü elde etmek tamamen dinle ilgili değildir. İlaç bilimi de benzer öngörüyü takip eder. Eğer buzağının salgı bezi guatr ve zekâ gelişimi için iyi ise, bilim diğer canlıların organlarının nelere fayda sağladığı da bilmek ister (Otto, 1950, s. 121).

Numinous hissin en gözlemlenebilir durumu olan şeytanî his, dinin değerlendirilmesinde oldukça özel bir göstergedir. Dünyevî sebeplerden kaynaklanan dinî his, yanlış bir şekilde numinous olarak ele alınmıştır. Fakat yine de numinous obje kendi içinde bilinmezliğe neden olarak saflığını korumuştur (Otto, 1950, s. 125).

Eski zamanlardaki “perili ruh” korkusu zamanla korkunun hem en düşük hem de en yüksek seviyesini ifade edecek şekilde kullanılmıştır. Sanskritçe’deki *asura* (ürkütücü, korkutucu) kavramı Tevrat’ta bahsedilen Hz. Yakup’un Tanrı tecrübesindeki (Yaratılış, 28/17) korkutuculuğu ve gizemliliği ifade eden bir anlamdadır. Bu kavram zamanla Hint inancında ruhsal, hayaletsel ve şeytanî şeyleri ifade etmek için kullanılır hale gelmiştir. *Asura* kavramı ayrıca ilkel zamanlarda *Rig Veda* tanrılarının hepsinin ululuğunu gösteren bir unvan olan *Varuna*’yı yücelten bir kelimedir. Yine *adbhuta* terimi de büyüleyicilik unsuruna benzer olarak “ürperme” tecrübesini belirtir ve Brahman ve onun hükümlerliği için kullanılır (Otto, 1950, s. 127-128).

Otto, mitolojiden gelen dinî çıkarımlarda Tanrı’nın izlerine rastlanabileceğini söyler. Mitlerdeki Tanrı tasvirlerinin hem çok belirgin hem çok karmaşık olması, ona göre ilkel bir dinî hayat yaşanmasından kaynaklanır (Otto, 1950, s. 129).

Ona göre din, mistik ve şeytanî tecrübenin daha erken evreleri olmaksızın hiçbir şeydir. Bu bağlamda o, dinî inancın oluşumunda “hamlık” (cruder) evresinden bahseder. İlkel ve ham özelliklerin temelindeki koşullar

Otto'ya göre şöyledir:

- a.** Din, öncelikle Numinous'un çeşitli momentlerinin kademeli bir şekilde uyanması ile gerçekleşir. Numinous kendini yalnızca gerekli koşullar yavaş yavaş işlevselleştiğinde gösterir. Fakat şeytanî korku gibi en erken evrede var olan unsurlar tam anlamıyla gerçekleşmediğinde bir anlam kazanmaz. Şeytanî korku tek başına ve "kendiliğinden" (per se) olarak düşünülürse din değil, dinin zıddı olan bir şeydir. Eğer içeriğindeki onu şekillendiren unsurlardan ayrıştırılırsa, dinle ilgili olmaktan daha çok ilkel bir zihnin psikolojik kâbuslarına benzer. Nitekim ilkel evredeki doğaüstü unsurlara sahip kişiler her şeyi hayaletlerle, hastalıklarla ve ölümle ilişkilendirir ve bu gelişmemiş hayal gücü hastalık derecesindeki bu fobilerden etkilenir. Bu nedenle dinin şeytana tapmayla ortaya çıktığını ve şeytanın Tanrı'dan daha eski olduğunu ileri süren görüşler vardır.
- b.** İkinci aşamada, hamlik evrelerinin "ilkelliği", numinous hissin en ilkel çeşidini belirleyen beklenmedik, değişebilen ve belirsiz bir şekilde kafa karıştıran "doğal" hislerden kaynaklanır.
- c.** Bu nedenle, numinous bilincin momenti tarafından yapılan değerlendirme (örneğin şeytanî korku evresi) ilk olarak nesnelerle, olgularla, olaylarla ve benzeşim yoluyla numinous hissi coşturan ilkel tecrübeyi aktaran unvanlarla alakalıdır. Bu koşul doğal tapınma ve doğal objelerin tanrısallaştırılmasından daha köklüdür. Numinous histen kaynaklanan baskı altında bu tarz bağlantılar "ruhsallaştırılır" ya da hepsi birlikte reddedilir ve bu belirsiz his mutlak Gerçeklik önderliğinde gün yüzüne çıkmaya başlar.
- d.** İlkel dinin özüne katkıda bulunan dördüncü faktör, numinous hissin şiddete yatkın olan zihni tetiklediği dinî çılgınlık olarak görünen sarhoş ve delilerin sahip olduğu vahşî ve kontrolsüz şekildeki coşkulu fanatizm çeşididir.
- e.** Oldukça önemli olan bir diğer faktör de yanlış şemalandırmadır ki, bazı tecrübevî benzerlikler yanlış bir şekilde yorumlanabilir.
- f.** Sonuç olarak ve en önemlisi de, tecrübe eksik ve yetersiz olarak rasyonelleştirilmiş ve etikleştirilmiştir. Çünkü numinous his, yalnızca kademeli olarak rasyonellikle, etikle ve kültürel anlamla bütünleşebilir (Otto, 1950, s. 132-134).

Bu fikirler numinous bilincin ilkelliğini yansıtır. Fakat içeriğinde "şeytanî korku"nın ana unsur olduğunu tekrarlamak gerekir. Hamlik evresi numen'in gittikçe güçlü bir şekilde daha üstün olmaya başlamasıdır. Burada önemli olan faktör onun rasyonel unsurlarla doldurulması ve aynı zamanda algılanabilir ve kavranabilir bir alana geçmesidir. Fakat her zaman rasyonel olmayan "algılanamayan" unsurlar numinous tarafında korunur ve açığa çıkarma sürecinde daha da yoğunlaşıp şiddetlenir. "Açığa çıkarma" süreci

yalnızca kavramların anlaşılabilir ve kavranabilir hale gelmesi değildir. Belki hissel olarak bir kavram mutluluk yaratabilir ya da acı verebilir. Ancak kavramsal olarak bir şey ifade etmeyebilir. Kavramsal olarak bilmek ve anlamak karıştırılsa da, bunlar farklıdır. Numen'in gizemli belirsizliği kati surette bilinmezlikle eş anlamlı değildir (Otto, 1950, s. 134-135).

Otto'nun, dinin tarihsel gelişimini etkileyen üç faktörden bahsettiği görülmektedir ki, bunlar şöyledir:

- a. Kişinin inanma eğilimi ve uyarıcının varlığı.
- b. Kutsalın tarih içindeki değişimi ve bunun sonucunda insanların sahip oldukları dinî tecrübenin değişimini körü körüne onaylamaları.
- c. Bu iki faktör temelinde din takipçilerinin "Kutsal"ı bilmesi, hissetmesi ve arzulaması.

Din, Kutsal'ı bilerek bir taraftan gelişmek suretiyle, diğer taraftan Kutsal'ın belirginleşmeye başlaması sonucu tarihin getirdikleridir. (Otto, 1950, s. 176). Dolayısıyla Otto'ya göre din, uzun tarihi boyunca sürekli olarak yeniden keşfedilmiştir. Bu açıdan insanlığın diğer uğraşlarından farklı değildir. Din zikzaklı bir şekilde ilerler. Onun bu gelişimi dogmalar ve formüllerle insanoğlunun göz ardı edilen iç dünyası söz konusu olduğunda karışıklığa uğramıştır. Ayinler ve çeşitli törenler dinin parçasıdır, ama dinin kaynağı insanoğlunun kalbidir. Alışılmışın aksine din eğer ahlâkî değerleri saklayan bir şey olsaydı, batıl inançlar din olarak nitelendirilseydi, bazı insanlar dinî davranışlarda bulundukları için din onları dindar kişiler olarak ya da bunları yapmayan insanları dinsiz olarak nitelendirseydi bu, dinin tamamen yozlaştırılması olurdu. Bu nokta tarih boyunca yeni bir dinî akımın başlamasına neden olmuştur. Din ne zaman bozulur ve yozlaşırsa yeni bir dinî akım başlar. Hristiyanlığın, Budizm'in İslâm'ın ve Sihizm'in ortaya çıkışı bu gibi sebeplerden olmuştur (Sarma, 1996, s. 23).

Otto'ya göre, din köklerini insan düşüncesinden almıştır. Tüm dinler aslında aynıdır, yani "akıl almaz" (numinous) hislerin giderek büyümesiyle oluşmuştur. O, dinin Yahudilikle başlayıp Hristiyanlıkla mükemmelliğe ulaştığı kanaatindedir. İslâm'ın Tanrı'yı çok net bir şekilde ifade ettiği söylenebilir de, Hristiyanlığın en iyi din olduğu görüşü onun felsefesinin son noktasıdır (Sarma, 1996, s. 107). Zira o dindeki rasyonel olmayan unsurların yaşayan etkinliğinin dinin "rasyonalizm"e geçmesini engellediği gibi fanatizme ya da tamamen saf mistisizme dönüşmesini de engellediği kanaatindedir. Ona göre, rasyonel olan ve rasyonel olmayan unsurların birleşimi ve uygunluğu dinler için bir kriterdir. Bu açıdan bakıldığında da Hristiyanlık diğer dinlerden daha üstündür. Çünkü Hristiyanlık mistik derinliğini koruduğu gibi dinî inancın sadece mistik unsurlara bağlı olarak yaşanmasını da önleyen bir dindir (Otto, 1950, s. 141-142). Ancak Otto'nun

dinin Hristiyanlıkla mükemmelliğe ulaştığı fikrinin, dinin gelişimi ve tarih içinde yeniden ilerlemesiyle ilgili düşünceleriyle çeliştiğini belirtmek gerekir. Çünkü onun mevcut dinin bozulup yozlaşmasıyla yeni bir dinin başladığı şeklindeki düşüncesi esas alındığında, İslâm'ın da Hristiyanlığın bozulmasıyla ortaya çıktığını kabul etmek gerekir. Oysa o, sahip olduğu inancın etkisiyle bu gerçeği göz ardı ederek dinin Hristiyanlıkla kemâle erdiğini söylemiştir. Dolayısıyla Otto felsefesinin Hristiyanlık lehine objektiflikten uzaklaştığını ve eksik kaldığını söylemek mümkündür.

Tanrı'nın varlığını açıklama konusundaki geleneksel tartışmaların başarılı olmadığını düşünen Otto, insanın yaratılışından gelen bir mânevîyatın olduğunu savunur. Bu herkesin içinde vardır ve herkes bunu hissedebilir. Bazılarında bu hisler uyandırılmamıştır fakat birilerinin rehberliği ve yönlendirmesiyle ortaya çıkabilir (Sarma, 1996, s. 64).

Otto, her teist anlayış için Tanrı'nın ruh nitelikleri, akıl, amaç, iyi niyet, üstün güç, birlik, kendinelik tarafından karakterize edildiğini düşünür. Dolayısıyla Tanrı'nın doğası, bizim insan doğamızdaki akıl ve kişilikle karşılaştırılarak düşünülmektedir. Hâlbuki bizler nitelikli olarak Tanrı'ya uygulanan bu kısıtlama ve sınırlamanın farkındayız. Şimdi tüm bu nitelikler açık ve kesin kavramları oluşturmaktadır. Onlar akıl tarafından kavranabilir, düşünceyle analiz edilebilir, hatta tanımları itiraf edilebilir. Böylece bir obje kavramsal olarak rasyonel diye adlandırılabilir. Yukarıda bahsedilen öznitelikleriyle Tanrı'nın doğası, rasyonel bir doğadır ve Tanrı'ya böyle bir görünüm tanıyan ve sağlayan bir din "rasyonel" bir dindir. Sadece bu şartlarda inancın aksine his/sezgi mümkündür (Otto, 1950, s. 1).

Sonuç

Rudolf Otto dini, insan zihninin içinde gerçekleşen bir faaliyet kabul etmiş ve zihnin a priori kategorisindeki dinî duyguları anlama kapasitesi olarak tarif etmiştir. O, Kutsal fikrinin kaynağını incelemeye çalışmış, Tanrı'nın tecrübe edilmesinin imkânını ele almış ve "kulluk hissi" diye adlandırdığı bir hisle insanın "Kutsal"ı tecrübe edebileceği neticesine ulaşmıştır. "Kutsal"ı tasvir ederken de, bilinçdışının bilince akışını, ya da bilinç dışının bilinci yarıp geçişini tasvir etmektedir. Açıkça, ruhun derinliklerinden gelen, sarsıntı ve coşkudan bahsetmektedir. Ruhun profan havasına dönmeyle kastı ise, tamamen bilinç durumunun hâkimiyeti, yani rasyonel durumdur.

Otto felsefesinde rasyonel ve irrasyonel ayrımı da çok önemlidir. Rasyonel olan her şeyin ötesinde irrasyonellik vardır ki, bu da bizi numinous hislere götürmektedir. Rasyonel ve irrasyonel öğeler onun için a priori özelliktedir ve dinî kapasite insanda a priori olarak bulunmaktadır.

Numinous hisler filozofa göre a priori, fakat empiriktir.

Otto'nun, "Kutsal" ile ilintili olarak "numinous" ve "tamamen başka" (wholly other) gibi kavramları kullanması, "Kutsal" ile karşılaşmayı "Ürpertici ve Büyüleyici Gizem" (Mysterium Tremendum et Fascinans) ideogramıyla ifade etmesi, dinin kökenini izah ederken inancın "a priori", "rasyonel" ve "irrasyonel" yönlerine değinmesi ve inanma eğilimini "kulluk hissi" ile açıklamaya çalışması Din Felsefesine yaptığı katkılar olarak değerlendirilebilir. Yine dinin tarihsel gelişimini etkileyen üç faktörden bahsetmesi de, Din Felsefesi, Din Psikolojisi ve Dinler Tarihi açısından dikkate değerdir. O, bunları; kişinin inanma eğilimi ve uyarıcının varlığı, kutsalın tarih içindeki değişimi ve bunun sonucunda oluşan dini tecrübenin değişimini körü körüne onaylama ve son olarak müntesiplerin "Kutsal"ı bilmesi, hissetmesi ve arzulaması şeklinde tespit etmiştir.

Filozofun üzerinde durduğu en önemli konulardan biri de, dini bilinç olmuştur. Numinous hislerin aniden ve ürkütücü nesneler, hayaller v.b yoluyla dolaylı olarak ortaya çıkmasıyla insan kudretini aşan bir güç ve korku dinî bilinci açığa çıkarmaktadır. Ancak Otto'nun felsefesinde önemli olan nokta bilinçte başlamakla beraber inancın yerinin kalp olduğu fikridir.

Otto, tüm dinleri "Kutsal"ı tek tek tecrübe eden "özel olaylar" olarak görmesi de Din Felsefesi açısından önem arz etmektedir. Ancak tüm dinleri ve en düşük kültürleri bile kucaklayacak genişlikte olmayı arzu ederken, son din olan İslam'ın kutsallıkla ilgili çok bilinen olaylarını ve evrensel fenomenlerini bile ihmal etmiş olması filozofun en büyük eksigi olarak dikkat çekmektedir.

KAYNAKLAR

- Almond, P. C. (1984). *Rudolf Otto: An introduction to his philosophical theology (studies in religion)*, Chapel Hill, NC, USA: University of North Carolina Press.
- Aydın, M. (2011). *Dinler tarihi*, Samsun: Ensar Neşriyat.
- Baillie, J. (1939). *Our knowledge of god*, New York: Charles Scribner's Sons.
- Berger, P. L. (1993). *Dinin sosyal gerçekliği*, (Çev. Ali Coşkun), İstanbul: İnsan Yayınları.
- Bianchi, U. (1975). *The history of religions*, Leiden.
- Bianchi, U. (1999). *Dinler tarihi araştırma yöntemleri*, (Çev. Mustafa Ünal), Kayseri: Geçit Yayınevi.
- Bottéro, J. (2010). *Tarihte tanrı fikrinin doğuşu*, (Çev. İsmail Yerguz), İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Brown, S. (2001). *Philosophy of religion: An introduction with readings*, London: Routledge.
- Chavilier, J. (2000). *Din fenomeni, Din Fenomeni*, (Der. Mehmet Aydın), Konya: Din Bilimleri Yayınları.

- Durkheim, E. (2009). *Dini hayatın ilk şekilleri*, (Çev. İzzet Er), Ankara: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları.
- Eliade, M. (1991). *Kutsal ve dindışı*, (Çev. M. Ali Kılıçbay), Ankara: Gece Yayınları.
- Eliade, M. (2003). *Dinsel inançlar ve düşünceler tarihi*, (Çev. Ali Berktaş), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Eliade, M. (2004). *Dinin anlamı ve sosyal fonksiyonu*, (Çev. Mehmet Aydın), Konya: Din Bilimleri Yayınları.
- Freud, S. (1918). *Totem and taboo*, (Trans. A. A. Brill), New York: Moffat, Yard and Company.
- Freud, S. (2007). *Uygarlık, din ve toplum*, İstanbul: Öteki Yayınları.
- James, W. (1929). *The varieties of religious experience*, New York: The Modern Library.
- Kant, I. (1993). *Arı usun eleştirisi*, (Çev. Aziz Yardımlı), İstanbul: İdea Yayınları.
- Kant, I. (1998). *Critique of pure reason*, (Çev. Pavlus Guyer-Allen W. Wood), Cambridge: Cambridge University Press.
- Kant, I. (2005). *Pedagoji üzerine*, (Çev. M. Rahmi), İstanbul: Yeni Zamanlar Yayıncılık.
- Kernberg, O. F. (2005). *Dini tecrübe üzerine psikanalitik perspektifler*, (Çev. A. Ulvi Mehmedoğlu), A.Ü.İ.F.D, Sayı: 1.
- Kutsal Kitap, (2001). İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi.
- Mehmedoğlu, A. U. (2004). *Kişilik ve din*, İstanbul: Dem Yayınları.
- Otto, R. (1929). *Christianity and the indian religion of grace*, Allahabad: C.L.S. for India,.
- Otto, R. (1937). *Religious essays (A Supplement to the idea of the holy)*, (Trans. B. Lunn), Oxford University Press.
- Otto, R. (1950). *The idea of the holy*, (Trans. John W. Harvey), London: Oxford University Press.
- Otto, R. (1962). *Mysticism east and west*, (Trans. B.L. Bracey-R.C.B. Payne), New York: Collier Books.
- Otto, R. (1996). *Autobiographical and social essays*, (Trans. and Ed. Gregory D. Alles), Berlin: Mouton de Gruyter.
- Özbaydar, B. (1970). *Din ve tanrı inancının gelişimi üzerine bir araştırma*, İstanbul: Baha Matbaası.
- Pettazzoni, R. (2002). *Tanrı'ya dair*, (Der. ve Çev. Fuat Aydın), İstanbul: İz Yayıncılık.
- Raphael, M. (1997). *Rudolf Otto and the concept of holiness*, USA: Oxford University Press.
- Runzo, J. & Martin, N. M. (2002). *Dünya dinlerinde hayatın anlamı*, (Çev. Gamze Varım), İstanbul: Say Yayınları.
- Sarma, S. (1996). *Religious philosophy of Rudolf Otto*, Delhi: Ajanta Publications,.
- Smart, N. (1970). *The religious experience of mankind*, London.
- Smith, W. C. (1964). *The meaning and end of religion*, London: Mentor Books.

- Tümer, G. (1986) Çeşitli yönleriyle din, *AÜİFD*, XXVIII, (213-267).
- Tüzer, A. (2006). *Dinî tecrübe ve mistisizm*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Vergote, A. (1999). *Din, inanç ve inançsızlık*, (Çev. Veysel Uysal), İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Yüce, F. (2016). *Dinî ve mistik tecrübede evrensel Öz*, Ankara: Elis Yayınları.

